Critical Edition of Sūtrasthāna 16

अथातः कर्ण्णव्यधविधिं व्याख्यास्यामः ।।१।।

रक्षाभूषणनिमित्तम् बालस्य कर्ण्णौ व्यधयेत् । तौ षष्ठे मासे सप्तमे वा शुक्लपक्षे प्रशस्तेषु तिथिकरणमुहूर्त्तनक्षत्रेषु कृतमङ्गलस्वस्तिवाचनं[१] धात्र्यङ्के कुमारम् उपवेश्याभिसान्त्वयमानो[२] भिषग् वामहस्तेनाकृष्य कर्ण्णन् दैवकृते छिद्रे दक्षिणहस्तेन
५ ऋजु विध्येत् । दक्षिणं कुमारस्य वामङ् कन्यायाः । प्रतनुं सूच्या बहलम् आरया ।।२।।

शोणितबहुत्वे ऽतिवेदनायां चान्यदेशविद्धम् इति जानीयात् । निरुपद्रवता तद्देशविद्धलिङ्गम् ।।३।।

तत्र यदृच्छाविद्धायां सिरायाम् अज्ञेन ज्वरदाहश्वयथुवेदनाग्रन्थिमन्यास्तम्भापतानकशिरोग्रहकर्ण्णशूलानि भवन्ति ।।४।।

१० दोषसमुदयाद् अप्रशस्तव्यधाद् वा तत्र वर्त्तिम् अपहृत्य

१--७ अथातः--०विद्धलिङ्गम्] MSS K, H, and N
८ तत्र] MSS H and N. From here to the end of 1.16, MS K is missing a folio.

---

१ व्याख्यास्यामः] व्या K. २ सप्तमे] *om.* N. ३ ०मङ्गलस्वस्तिवाचनं] A; ०मङ्गलं स्वस्तिवाचनं K, H, N. ३ धात्र्यङ्के] धात्र्यङ्को K. ३ कुमारम्] कुमारकम् N. ५ ऋजु] र्जुम् N H. ५ प्रतनुं] प्रतनू N H. ९ ०श्वयथु०] *em.*; ०श्वयथुर् N ; ०श्वयथुर् H.

---

१ कर्ण्णव्यधविधिं] कर्णव्यधबन्धविधिम् अध्यायं A. १ व्याख्यास्यामः] *add.* यथोवाच भगवान् धन्वन्तरिः ।। A. २ व्यधयेत्] विध्येते A. २ मासे] मासि A. ३ धात्र्यङ्के] *add.* कुमारधराङ्के वा A. ४ उपवेश्याभिसान्त्वयमानो] उपवेश्य बालक्रीडनकैः प्रलोभ्याभिसान्त्वयन् A. ४ कर्ण्णन्] कर्णं A. ४ छिद्रे] छिद्र A. ४ छिद्रे] *add.* आदित्यकरावभासिते शनैः शनैर् A. ५ ऋजु] र्जु A ५ विध्येत्] *add.* प्रतनुकं सूच्या बहलम् आरया A. ५ कन्यायाः] कुमार्याः A. ५ आरया] *add.* ततः पिचुवर्तिं प्रवेशयेत् ।। A. ६ बहुत्वे] बहुत्वेन A. ६ ऽतिवेदनायां] वेदनया A. ६ ०द्रवता] ०द्रवतया A. ७ ०विद्धलिङ्गम्] ०विद्धम् इति A. ८ तत्र] तत्राज्ञेन A. ८ यदृच्छाविद्धायां] यदृच्छया विद्धासु A. ८ सिरायाम्] सिरासु A. ८ सिरायाम्] *add.* कालिकामर्मरिकालोहितिकासूपद्रवा भवन्ति । तत्र कालिकायां A. ९ ज्वर०] ज्वरो ९ ०दाह०] दाहः ९ ०श्वयथु०] श्वयथुर् A. ९ ०वेदना०] *add.* च भवति मर्मरिकायां वेदना ज्वरो A. ९ ०ग्रन्थि०] ग्रन्थयश् A. ९ ०ग्रन्थि०] *add.* च लोहितिकायां A. ९ भवन्ति] *add.* तेषु यथास्वं प्रतिकुर्वीत ।। क्लिष्टजिह्माप्रशस्तसूचीव्यधाद् गाढतरवर्तित्वाद् A. १० वा] *add.* यत्र संरम्भो वेदना वा भवति A. १० अपहृत्य] उपहृत्याशु A.

---

[१]The compound कृतमङ्गलस्वस्तिवाचनं is an emendation based on the similar text at Su.śā.3.2.25.
[२]The *ātmanepada* participle is a permitted form, although the vulgate has the *parasmaipada*. Ḍalhaṇa records the alternative reading भक्ष्यविशेषैर् वा before बालक्रीडनकैः प्रलोभ्य in the vulgate.

यवमधुकमञ्जिष्ठागन्धर्व्वहस्तमूलैर् म्मधुघृतप्रगाढैर् आलेपयेत् । सुरूढञ् चैनम् पुनर् व्विध्येत् ।।५।।[३]

सम्यग्विद्धम् आमतैलपरिषेकेणोपचरेत् । त्र्यहात् त्र्यहाद् वर्त्तिं स्थूलतरीङ्[४] कुर्व्वीत परिषेकञ् च तम् एव ।।६।।

५ अथ व्यपगतदोषोपद्रवे कर्ण्णे ऽलंप्रवर्द्धनार्थं लघुप्रवर्द्धनकम् आमुञ्चेत् ।।७।।

एवं सम्वर्द्धितः कर्ण्णश् छिद्यते तु द्विधा नृणाम् ।
दोषतो वाभिघाताद् वा सन्धानान् तस्य मे शृणु ।।८।।

तत्र समासेन पञ्चदशसन्धानाकृतयो भवन्ति ।[५] तद् यथा । नेमीसन्धानकः । उत्पलभेद्यकः । वल्लूरकः । आसङ्गिमः । गण्डकर्ण्णः । आहार्यः । निर्व्वेधिमः ।
१० व्यायोजिमः । कपाटसन्धिकः । अर्द्धकपाटसन्धिकः । सङ्क्षिप्तः । हीनकर्ण्णः । वल्लीकर्ण्णः । यष्टीकर्ण्णः । काकौष्ठः । इति । तेषु तत्र पृथुलायतसमोभयपालिर् नेमीसन्धानकः । वृत्तायतसमोभयपालिर् उत्पलभेद्यकः । ह्रस्ववृत्तसमोभयपालिर् वल्लूरकर्ण्णकः। अभ्यन्तरदीर्घैकपालिर् आसङ्गिमः । बाह्यदीर्घैकपालिर् ग्गण्डकर्ण्णकः

---

१ ०गन्धर्व्वहस्तमूलैर्] ०गन्दर्वहस्तमूलै N. ३ ०परिषेकेणोप०] ०परिषेकणोप० H. ३ ०तरीङ्] ०तरीं N ५ लघुप्रवर्द्धनकम्] लु प्रवर्धनकामो N ; प्रवर्धनकामा मैऽ H. ५ आमुञ्चेत्] *em.;* मुञ्चेत् N H. ६ नृणाम्] नृणा N. ७] A; दोषटो N H. ८ ०सन्धाना०] ०सन्धा० N. १० अर्द्धकपाटसन्धिकः] *om.* N. ११ काकौष्ठः] काकौष्ठभः H. ११ इति] ति H. ११ ०यतसमो०] A; ०यसमो० H; ०तसमो N. १२ ०भेद्यकः] ०भेद्यः N ; ०भेदकः H. १३ वल्लूर०] वलूर० N. १३ बाह्य] A; बाह्यैक N H.

---

१ यवमधुक०] मधुकैरण्डमूल० A. १ ०मञ्जिष्ठागन्धर्व्वहस्तमूलैर्] ०मञ्जिष्ठायवतिलकल्कैर् A. १ आलेपयेत्] *add.* तावद् यावत् सुरूढ इति ।। A. २ व्विध्येत्] *add.* विधानं तु पूर्वोक्तम् एव ।। A. ३ सम्यग्०] तत्र सम्यग्० A. ३ आमतैलपरिषेकेणोपचरेत्] आमतैलेन परिषेचयेत् A ३ त्र्यहाद्] *add.* च A. ३ ०तरीङ्] ०तरां A ३ कुर्व्वीत] दद्यात् A. ५ ऽलंप्रवर्द्धनार्थं] ओम् A. ५ लघुप्रवर्द्धनकम्] लघुव० A ५ आमुञ्चेत्] कुर्यात् ।। A ६ सम्वर्द्धितः] विवर्धितः A. ७ सन्धानान्] सन्धानं A. ८ ०दशसन्धानाकृतयो] ०दशकर्णबन्धाकृतयः A. ८ भवन्ति] *om.* A. ८ नेमी०] नेमि० A. १० ०सन्धिकः । अर्द्ध०] ०सन्धिको ऽर्द्ध०A ११ यष्टी०] यष्टि० A. ११ काकौष्ठः] काकौष्ठक A. ११ तत्र] *om.* A. १२ नेमी०] नेमि० A. १३ वल्लूर०] वल्लूरकः A.

---

[३]Ḍalhaṇa (1.16.6) stated that some do not read सुरूढञ् चैनम् पुनर् विध्येत्.

[४]The unusual form स्थूलतरीं is supported by both manuscripts and we have retained it in spite of only meagre evidence for the form in epic Sanskrit.

[५]Cakrapāṇi (1.16.9–13) and Ḍalhaṇa (1.16.10) pointed out that others read पञ्चदशकर्णकृतयः (instead of पञ्चदशसन्धानाकृतयः). Ḍalhaṇa (1.16.10) also mentioned that some read समुन्नतसमोभयपालिः (instead of वृत्तायतसमोभयपालिर्) and others do not read संक्षिप्तादयः पञ्चासाध्याः.

| अपालिर् उभयतो ऽप्य् आहार्यः | पीठोपमपालिर् निर्व्वेधिमः |
अणुस्थूलसमविषमपालिर् व्यायोजिमः | अभ्यन्तरदीर्घैकपालिर् इतराल्पपालिः
कपाटसन्धिकः | बाह्यदीर्घैकपालिर् इतराल्पपालिश् चार्द्धकपाटसन्धिकः | तत्रैते
दशकर्ण्णसन्धिविकल्पा बन्ध्या भवन्ति | तेषान् नामभिर् एवाकृतयः प्रायेण व्याख्याताः
५ | संक्षिप्तादयः पञ्चासाध्याः | तत्र शुष्कशष्कुलिर् इतराल्पपालिः संक्षिप्तः |
अनधिष्ठानपालिः पर्यन्तयोश् च क्षीणमांसो हीनकर्ण्णः | तनुविषमपालिर् वल्लीकर्ण्णः
| ग्रन्थितमांसः स्तब्धसिराततसूक्ष्मपालिर् यष्टीकर्ण्णः |
निर्म्मांससंक्षिप्ताग्राल्पशोणितपालिः काकौष्ठ इति | बद्धेष्व् अपि दाहपाकस्रावशोफयुक्ता
न सिद्धिम् उपयान्ति ||९||[६]

१०

अतो ऽन्यतमस्य बन्धञ् चिकीर्षुः अग्रोपहरणीयोक्तोपसम्भृतसम्भारः विशेषतश्
चात्रोपहरेत्[७] सुरामण्डक्षीरम् उदकं धान्याम्लकपालचूर्ण्णञ् चेति | ततो ऽङ्गनां पुरुषम्

---

१ उभयतो ऽप्य] उभयतो प्य N. २ अणुस्थूल०] अशुस्थूल० H ३ कपाट०] कवाटा० H. ३ चार्द्धकपाट० *em.*] वार्द्धकवाट० H; चार्द्धकवाप० N. ६ पर्यन्तयोश् च] *om.* N. ७ ग्रन्थितमांसः] ०ग्रन्थितमान्सः N H. ८ निर्मांस०] A; निमास० N ; निर्म्मान्स० H. ८ ०स्रावः०] ०श्रावः० H. ८ ०शोफ०] ०सोफ० N. ११ अतो] ततो N. ११ ०पहरणीयो०] ०पसंहरणीयो० N. १२ चात्रोपहरेत्] A; चाग्रोपहरणीयात् N H. १२ पुरुषम्] पुरुषञ् N.

---

१ पीठोपमपालिर्] *add.* उभयतः क्षीणपुत्रिकाश्रितो A. २ अणुस्थूल०] स्थूलाणु० A. ३ चार्द्ध०] अर्ध० A. ३ तत्रैते] तत्र A. ४ दशकर्ण्णसन्धिविकल्पा] दशैते कर्णबन्धविकल्पाः A. ४ बन्ध्या भवन्ति] साध्याः A. ४ तेषान्] तेषां A. ४ नामभिर्] स्वनामभिर् A. ५ शुष्कशष्कुलिर्] *add.* उत्सन्नपालिर् A. ६ च] *om.* A. ६ ०षमपालिर्] ०षमाल्पपालिर् A. ७ ग्रन्थितमांसः] ग्रथितमांस० A. ७ ०सिराततसूक्ष्म०] ०सिरासंततसूक्ष्म० A. ८ काकौष्ठ] काकौष्ठक A. ८ अपि] *add.* तु शोफ A. ८ ०दाह०] *add.* ०राग० A. ८ ०पाक०] *add.* ०पिडका० A. ८ ०शोफ०] *om.* A. १० **inserted passage**] भवन्ति चात्र | यस्य पालिद्वयम् अपि कर्णस्य न भवेद् इह | कर्णपीठं समे मध्ये तस्य विद्धा विवर्धयेत् || बाह्यायाम् इह दीर्घायां सन्धिर् आभ्यन्तरो भवेत् | आभ्यन्तरायां दीर्घायां बाह्यसन्धिर् उदाहृतः || एकैव तु भवेत् पालिः स्थूला पृथ्वी स्थिरा च या | तां द्विधा पाटयित्वा तु छित्त्वा चोपरि सन्धयेत् || गण्डाद् उत्पाट्य मांसेन सानुबन्धेन जीवता | कर्णपालीम् आपालेस् तु कुर्यान् निर्लिख्य शास्त्रवित् || A. ११ ऽन्यतमस्य] ऽन्यतमं A. ११ ०सम्भारः] ०सम्भारं A. १२ सुरामण्डक्षीरम्] सुरामण्डं क्षीरम् A. १२ धान्याम्लकपाल०] धान्याम्लं कपाल० A.

---

[६]The vulgate passage inserted between 9 and 10 (from भवन्ति चात्र to शास्त्रवित्) was probably also absent in the version of the *Suśrutasaṃhitā* commented on by Cakrapāṇi, who cited it in his commentary as being "read by some" in regard to the joins (सन्धान) that they describe.

[७]विशेषतश् चाग्रोपहरणीयात् of the MSS has been emended to विशेषतश् चात्रोपहरेत् to make sense of the list of ingredients, which is in the accusative case. Also, the repetition of अग्रोपहरणीयात् in the Nepalese version suggests that its second occurrence, which does not make good sense here, is a dittographic error.

वा ग्रथितकेशान्तं लघुभुक्तवन्तम् आप्तैः सुपरिगृहीतं च कृत्वा बन्धान् उपधार्य छेद्यभेद्यलेख्यव्यधनैर् उपपाद्य कर्ण्णशोणितम् अवेक्ष्यैतद् दुष्टम् अदुष्टम् वेति ततो वातदुष्टे धान्याम्लोदकाभ्यां पित्तदुष्टे शीतोदकपयोभ्यां श्लेष्मदुष्टे सुरामण्डोदकाभ्यां प्रक्षाल्य कर्ण्णम् पुनर् अवलिखेत् । अनुन्नतम् अहीनम् अविषमञ् च कर्ण्णसन्धिन्
५ निवेश्य स्थितरक्तं सन्दर्श्य मधुघृतेनाभ्यज्य पिचुप्लोतयोर् अन्यतरेणावगुण्ठ्य नातिगाढन् नातिशिथिलं सूत्रेणावबध्य कपालचूर्ण्णेनावकीर्याचारिकम् उपदिशेत् । द्विव्रणीयोक्तेन चान्नेनोपचरेत् ।।१०।।

विघट्टनन् दिवास्वप्नं व्यायामम् अतिभोजनम् ।
व्यवायम् अग्निसन्तापम् वाक्श्रमञ् च विवर्ज्जयेत् ।।११।।

१० नातिशुद्धरक्तम् अतिप्रवृत्तरक्तं क्षीणरक्तं वा सन्दध्यात् । स हि वातदुष्टे रक्तबद्धो ऽरूढो परिपुटनवान् भवति । पित्तदुष्टे गाढपाकरागवान् । श्लेष्मदुष्टे स्तब्धकर्ण्णः कण्डूमान् अतिप्रवृत्तस्रावः शोफवान् क्षीणाल्पमांसो न वृद्धिम् उपैति ।।१२।।

स यदा रूढो निरुपद्रवः कर्ण्णो भवति तदैनं शनैः शनैर् अभिवर्द्धयेत् । अन्यथा संरम्भदाहपाकवेदनावान् भवति । पुनर् अपि छिद्येत ।।१३।।

---

१ च कृत्वा] A; *om.* N H. १ उपधार्य] उपपाद्य H. २ ०शोणितम् अवेक्ष्यैतद्] ०शोणितत अवेक्ष्येतद् N. २ अदुष्टम्] अदुष्टश् N. २ वेति] A; चेति N H. ३ धान्याम्लो०] धान्याम्लो० N ३ शीतोदक०] शीतोदको० N. ४ अवलिखेत्] अवलिखेत N. ४ ०सन्धिन्] ०सन्धिं N ५ ०गुण्ठ्य] ०गुण्ठ्यो H. ६ ०गाढन्] ०गाढं N. ६ ०बध्य] ०बद्ध N. ७ चान्नेनोपचरेत्] उपपोचरेत् N. ८ **inserted passage**] *add.* ।। भ ।। N. ८ विघट्टनन्] विघट्टनं N. ९ अग्निसन्तापम्] आग्निसन्ताप N. ९ विवर्ज्जयेत्] वर्जयेत् N. १० ०शुद्ध०] ०सुद्ध० N. १० ०वृत्तरक्तं] ०वृत्तं रक्तं N. १० रक्तबद्धो ऽरूढो *em.*] रक्तवद्धो रुढो N ; रक्तबद्धो रूढो H. ११ ०पुटनवान्] ०पुटवाम् N ; ०पुटनवाम् H. ११ ०दुष्टे] ०दुष्टै N. ११ श्लेष्म०] श्लेष० N. ११ ०कर्ण्णः] ०वर्ण्णः N. १२ ०स्रावः] ०श्रावः H. १२ क्षीणाल्प०] क्षीणो ल्प० N. १३ रूढो] रुढो N. १४ ०पाकवेदनावान्] ०पाकरागवेदनावान् N ; ०पाकवेदनावाम् H.

---

१ बन्धान्] बन्धम् A. २ ०व्यधनैर्] *add.* उपपन्नैर् A. २ अवेक्ष्यैतद्] अवेक्ष्य A. २ ततो] तत्र A. ३ धान्याम्लोदका०] धान्याम्लोष्णोदका० A. ३ ०मण्डोदका०] ०मण्डोष्णोदका० A. ४ कर्ण्णम्] कर्णौ A. ४ अवलिखेत् । अनुन्नतम्] अवलिख्यानुन्नतम् A. ४ ०सन्धिन्] ०सन्धिं A ५ निवेश्य] सन्निवेश्य A. ५ सन्दर्श्य] सन्दध्यात् A. ५ सन्दर्श्य] *add.* ततो A. ६ नातिगाढन्] सूत्रेणानवगाढमन् A. ६ नाति०] अति० A. ६ सूत्रेणावबध्य] च बद्धा A. ७ चान्नेनोपचरेत्] च विधानेनोपचरेत् A. ८ **inserted passage**] भवति चात्र । A. ८ विघट्टनन्] विघट्टनं A. १० नाति०] न चाशु० A. १० रक्तबद्धो ऽरूढो *em.*] रक्ते रूढो ऽपि A. ११ भवति] *om.* A. ११ गाढपाकरागवान्] दाहपाकरागवेदनावान् A. ११ स्तब्ध०] स्तब्धः A. १२ ०वृत्तस्रावः शोफवान्] ०वृत्तरक्ते श्यावशोफवान् A. १२ क्षीणाल्प०] क्षीणो ऽल्प० A. १३ **inserted passage**] आमतैलेन त्रिरात्रं परिषेचयेत् त्रिरात्राच् च पिचुं परिवर्तयेत् । A. १३ रूढो] सुरूढो A. १३ कर्ण्णो] सवर्णो A. १३ अन्यथा] अतो ऽन्यथा A. १४ ०पाकवेदनावान्] ०पाकरागवेदनावान् A. १४ भवति] *om.* A. १४ अपि] *om.* A. १४ छिद्येत] छिद्यते वा A.

अथाप्रदुष्टस्याभिवर्द्धनार्थम् अभ्यङ्गः । गोधाप्रतुदविष्किरानूपौदकवसामज्जापयस्तैलं गौरसर्षपजञ् च यथालाभं
संभृत्यार्कालर्कबलातिबलानन्ताविदारीमधुकजलशूकप्रतिवापन् तैलम् पाचयित्वा स्वनुगुप्तन् निदध्यात् ।।१४।।[८]

५ स्वेदितो मर्दितङ् कर्ण्णम् अनेन म्रक्षयेद् बुधः ।
ततो ऽनुपद्रवः सम्यग् बलवांश् च विवर्द्धते ।।१५।।[९]

ये तु कर्ण्णा न वर्द्धन्ते स्नेहस्वेदोपपादिताः ।
तेषाम् अपाङ्गे त्व् अबहिः कुर्यात् प्रछानम् एव च ।।१६।।[१०]

अमिताः कर्ण्णबन्धास् तु विज्ञेयाः कुशलैर् इह ।

---

१ अथाप्र०] अथास्याः प्र० H. १ ०दुष्टस्याभिवर्द्धनार्थम्] ०दुष्टस्याविवर्धनार्थम् N. ३ ०आर्कालर्कबलाति०] ०आर्कालकवलाति० N. ३ ०प्रतिवापन्] ०प्रतिवापं N. ४ ०गुप्तन्] ०गुप्तं N. ४ निदध्यात्] निदद्यात् N. ५ स्वेदितो] स्वदितो N. ५ अनेन] अने $\mathcal{X}$ N. ६ ततो ऽनुपद्रवः] ततो नुपद्रवः H; ततो नुपद्रवम् N. ८ अबहिः] अवर्हि N. ८ कुर्यात्] कुयात् N. ८ प्रछानम्] प्रछन्नम् H. ८ तेषाम्...।।१६।।] *om.* K. ९ ०बन्धास्] ०बन्धो H. ९ तु] स्तु H.

---

१ अथाप्र०] अथास्याप्र० A. १ अभ्यङ्गः] *add.* तद् यथा A. १ ०मज्जापयस्तैलं] ०मज्जानौ पयः सर्पिस् तैलं A. ३ ०बलानन्ता०] ०बलानन्तापामार्गाश्वगन्धा A. ३ ०विदारीमधुकजलशूक०] ०विदारिगन्धाक्षीरशुक्लाजलशूकमधुरवर्गपयस्या० ३ ०प्रतिवापन्] ०प्रतिवापं A. ३ तैलम्] *add.* वा A. ४ ०गुप्तन्] ०गुप्तं A. ५ स्वेदितो मर्दितङ्] स्वेदितोन्मर्दितं A. ५ अनेन म्रक्षयेद् बुधः] स्नेहेनैतेन योजयेत् A. ७ **inserted passage**] यवाश्वगन्धायष्ट्याह्वैस् तिलैश् चोद्वर्तनं हितम् । शतावर्यश्वगन्धाभ्यां पयस्यैर् अण्डजीवनैः ।। तैलं विपक्वं सक्षीरम् अभ्यङ्गात् पालिवर्धनम् । A. ७ स्नेहस्वेदोप०] स्वेदस्नेहोप० A. ८ अपाङ्गे त्व् अबहिः] अपाङ्गदेशे तु A. ८ च] तु A. ९ **inserted passage**] बाह्यच्छेदं न कुर्वीत व्यापदः स्युस् ततो ध्रुवाः ।। बद्धमात्रं तु यः कर्णं सहसैवाभिवर्धयेत् । आमकोशी समाध्मातः क्षिप्रम् एव विमुच्यते ।। A.

---

[८]Ḍalhaṇa (1.16.18) noted that some read राजसर्षपजं in the place of गौरसर्षपजं. This reading appears to have been accepted by Cakrapāṇi (1.16.18–20), who glosses राजसर्षपज as श्वेतसर्षप. Cakrapāṇi also said that some read sarpis in the place of पयस्. In the compound beginning with अर्क, Ḍalhaṇa noted that some read अर्कपुष्पी.

[९]N has a काकपाद after अने, but the missing letter (one would expect `न') has not been supplied in a margin or elsewhere.

[१०]Ḍalhaṇa (1.16.23) noted that some read तेषाम् अपाङ्गच्छेद्यं हि कार्यम् आभ्यन्तरं भवेत्.

यो यथा सुनिविष्टः स्यात् तत् तथा योजयेद् भिषक् ||१७||[११]

जातरोमा सुवर्त्मा च श्लिष्टसन्धिः समः स्थिरः ।
सुरूढो ऽवेदनो यस् तु तं कर्ण्णं वर्द्धयेच् छनैः ||१८||

विश्लेषितायाम् अथ नासिकायां
५ वक्ष्यामि सन्धानविधिं यथावत् ।
नासाप्रमाणं पृथिवीरुहाणां
पत्रं गृहीत्वा त्व् अवलम्बि तस्य ||१९||[१२]

तेन प्रमाणेन हि गण्डपार्श्वाद्
उत्कृत्य वध्रं त्व् अथ नासिकाग्रम् ।
१० विलिख्य चाशु प्रतिसन्दधीत

---

१ योजयेद्] योजये N. २ सुवर्त्मा] सुपर्मा N; सुवर्म्मा H. २ ०सन्धिः] ०सन्धिम् N. ३ तु *em.*] तत् N H. ४ नासिकायां] नासिकाया N. ६ ०प्रमाणं] ०प्रमाण० N. ६ ०वीरुहाणां] ०वीरुहाणम् N. ७ पत्रं] पत्र N. ९ वध्रं] वन्ध्र H.

---

१ सुनिविष्टः] सुविशिष्टः A. १ स्यात्] तं A. १ योजयेद् भिषक्] विनियोजयेत् A. १ **inserted passage**] (कर्णपाल्यामयान् नृणां पुनर् वक्ष्यामि सुश्रुत ! || कर्णपाल्यां प्रकुपिता वातपित्तकफास् त्रयः || १ || द्विधा वा ऽप्य् अथ संसृष्टाः कुर्वन्ति विविधा रुजः । विस्फोटः स्तब्धता शोफः पाल्यां दोषे तु वातिके दाहविस्फोटजननं शोफः पाकश् च पैत्तिके । कण्डूः सश्वयथुः स्तम्भो गुरुत्वं च कफात्मके || ३ || यथादोषं च संशोध्य कुर्यात् तेषां चिकित्सितम् । स्वेदाभ्यङ्गपरीषेकैः प्रलेपासृग्विमोक्षणैः || ४ || मृद्वीं क्रियां बृंहणीयैर् यथास्वं भोजनैस् तथा । य एवं वेत्ति दोषाणां चिकित्सां कर्तुम् अर्हति || ५ || अत ऊर्ध्वं नामलिङ्गैर् वक्ष्ये पाल्याम् उपद्रवान् || अत्पाटकश् चोत्पुटकः श्यावः कण्डूयुतो भृशम् || ६ || अवमन्थः सकण्डूको ग्रन्थिको जम्बुलस् तथा || स्रावी च दाहवांश् चैव शृण्व् एषां क्रमशः क्रियाम् || ७ || अपामार्गः सर्जरसः पाटलालकुचत्वचौ || उत्पाटके प्रलेपः स्यात् तैलम् एभिश् च पाचयेत् || ८ || शम्पाकशिग्रुपूतीकान् गोदामेदो ऽथ तद्वसाम् || वाराहं गव्यम् ऐणेयं पित्तं सर्पिश् च संसृजेत् || ९ || लेपम् उत्पुटके दद्यात् तैलम् एभिश् च साधितम् || गौरीं सुगन्धां सश्यामाम् अनन्तां तण्डुलीयकम् १० श्यावे प्रलेपनं दद्यात् तैलम् एभिश् च साधितम् || पाठां रसाञ्जनं क्षौद्रं तथा स्याद् उष्णकाञ्जिकम् ११ दद्याल् लेपं सकण्डूके तैलम् एभिश् च साधितम् || व्रणीभूतस्य देयं स्याद् इदं तैलं विजानता || १२ || मधुकक्षीरकाकोलीजीवकाद्यैर् विपाचितम् || गोधावराहसर्पाणां वसाः स्युः कृतबृंहणे || १३ || प्रलेपनम् इदं दद्याद् अवसिच्यावमन्थके || प्रपौण्डरीकं मधुकं समङ्गां धवम् एव च || १४ || तैलम् एभिश् च संपक्वं शृणु कण्डूमतः क्रियाम् || सहदेवा विश्वदेवा अजाक्षीरं ससैन्धवम् एतैर् आलेपनं दद्यात् तैलम् एभिश् च साधितम् || १५ || ग्रन्थिके गुटिकां पूर्वं स्रावयेद् अवपाट्य तु || ततः सैन्धवचूर्णं तु घृष्ट्वा लेपं प्रदापयेत् || १६ || लिखित्वा तत्स्रुतं घृष्ट्वा चूर्णैर् लोध्रस्य जम्बुले || क्षीरेण प्रतिसार्यैनं शुद्धं संरोपयेत् ततः || १७ || मधुपर्णी मधूकं च म मधुकं मधुना सह || लेपः स्राविणि दातव्यस् तैलम् एभिश् च साधितम् १८ पञ्चवल्कैः समधुकैः पिष्टैस् तैश् च घृतान्वितैः || जीवकाद्यैः ससर्पिष्कैर् दह्यमानं प्रलेपयेत् || १९ ||) A. ३ यस्] च A. ४ विश्लेषितायाम्] विश्लेषितायास् त्व् A. ४ नासिकायां] नासिकाया A. ९ वध्रं] बद्धं A.

---

[११]Ḍalhaṇa (1.16.26) stated that some read सुनिविष्टः (the reading of the Nepalese version) instead of सुविशिष्टः.

[१२]Cakrapāṇidatta said that others read नासासन्धानविधिम् here. Ḍalhaṇa (1.16.27–31) stated that some read, छिन्नां तु नासिकां दृष्ट्वा वयःस्थस्य शरीरिणः । नासानुरूपं संच्छिद्य पत्रं गण्डे निवेशयेत् ||

तं साधुबद्धम् भिषग् अप्रमत्तः ||२०||

सुसीवितं सम्यग् अतो यथावन्
नाडीद्वयेनाभिसमीक्ष्य नह्येत् ।
उन्नामयित्वा त्व् अवचूर्ण्णयीत
पत्ताङ्गयष्टीमधुकाञ्जनैश् च ||२१||

संछाद्य सम्यक् पिचुना व्रणन् तु
तैलेन सिञ्चेद् असकृत् तिलानाम् ।
घृतञ् च पाय्यः स नरः सुजीर्ण्णे
स्निग्धो विरेच्यः स्वयथोपदेशम् ||२२||

रूढञ् च सन्धानम् उपागतं वै
तद्वध्रशेषं तु पुनर् निकृन्तेत् ।
हीनम् पुनर् वर्द्धयितुं यतेत
समञ् च कुर्याद् अतिवृद्धमांसम्
||२३|| इति ओम् ||

---

१ ०बद्धम्] ०वद्ध० N. २ सुसीवितं *em.*] सुसीवित N; सुशीवितं H. २--५ सुसीवितं...||२१||] *om.* K. ५ पत्ताङ्ग० *em.*] पत्त्राङ्ग० H; पत्तङ्ग० N. ६ व्रणन् तु] व्रण तुन् N. ९ विरेच्यः] A; विरेच्य N H. ९ ०देशम्] ०देशः N. १० सन्धानम्] सन्धाम् N. १० उपागतं] उपागतश् H. १० वै] चै H. ११ ०शेषं] ०सेषन् N. १२ यतेत] यतेतः N. १३ ०मांसम्] ०मान्सम् N. १४ ओम्] *om.* N. १०--१४ रूढञ्...ओम्] *om.* K.

---

१ तं] तत् A. १ ०बद्धम्] ०बन्धैर् A. २ सुसीवितं *em.*] सुसंहितं A. ३ नह्येत्] बद्धा A. ४ उन्नामयित्वा] प्रोन्नम्य चैनाम् A. ४ अवचूर्ण्णयीत] अवचूर्णयेत् तु ५ पत्ताङ्ग० *em.*] पतङ्ग० A. ६ व्रणन् तु] सितेन A. ९ स्वयथो०] स यथो० A. १० वै] स्यात् A. ११ तद्वध्र०] तद् अर्ध० A १२ हीनम्] हीनां A. १३ समञ्] समां A. १३ ०मांसम्] ०मांसाम् A. १४ ओम्] *om.* A. १५ **inserted passage**] नाडीयोगं विनौष्ठस्य नासासन्धानवद् विधिम् । य एवम् एव जानीयात् स राज्ञः कर्तुम् अर्हति ।। A.